

1988 р. минуло сто років від початку регулярних розкопок Херсонеса, що були запроваджені Археологічною Комісією. Ювілей був відзначений науковою конференцією, організаторами якої виступили Херсонеський Державний історико-археологічний заповідник, Ленінградське відділення Інституту археології АН СРСР та Інститут археології АН УРСР. У роботі конференції, яка відбулася в Херсонському заповіднику 28 вересня—1 жовтня 1988 р., брали участь понад 100 вчених з наукових установ Москви, Ленінграда, Києва, Одеси, Саратова, Сімферополя, Ростова, Севастополя та інших міст. Тематика доповідей визначалася назвою конференції: «Проблеми дослідження античного та середньовічного Херсонеса». Даний огляд присвячено доповідям, пов'язаним з античною історією міста.

Конференцію відкрив директор Херсонського заповідника Л. В. Марченко. На пленарному засіданні були заслухані доповіді Г. М. Миколаєнко (Севастополь) «Сторіччя регулярних розкопок Херсонеса. Підсумки та проблеми», І. А. Антонової (Севастополь) «До питання про паспортизацію матеріалів з розкопок Косцюшко-Валюжинича», О. М. Щеглова (Ленінград) «Херсонес як приклад дорійського периферійного поліса», які в загальних рисах підбили підсумки вікового дослідження Херсонеса та окреслили коло майбутніх проблем.

На секціях було заслухано 36 доповідей. Доповідь Ю. Г. Виноградова (Москва) «Від елевтерії до залежності: проблема політичної правоспроможності Херсонеса наприкінці II—I ст. до н. е.», яка була побудована за матеріалами епіграфіки та нумізматики, присвячена питанню про залежність міста від понтійських царів. Ця залежність обґрунтовувалась відсутністю написів легіслативного змісту вказаного часу (їх рецидив у Херсонесі відзначено за нетривалого часу елевтерії 46/5—42 рр. до н. е.).

Е. І. Соломонік (Сімферополь) присвятила свою доповідь графіті на глиняних грузилах з розкопок Херсонеса, які використовувались у ткацтві та рибальстві. Деякі з них виготовлялися спеціально як обереги.

С. Ю. Саприкін (Москва) в доповіді «Херсонська буле» доходить висновку, що херсонеська рада традиційно об'єднувала громадян за сотнями. Його члени обиралися від кожної гекатостії, які у свою чергу, поділялися на братрії.

В. М. Даниленко (Сімферополь) у доповіді «Херсонеські саркофаги» запропонував нову інтерпретацію знахідок вапнякових деталей з башти Зенона. На думку автора вони являли собою уламки масивних саркофагів, взірцем для яких були дерев'яні боспорські домовини. С. Ю. Монахов (Саратов, «Амфори Херсонеса IV—II ст. до н. е.>) на підставі аналізу понад 250 амфор запропонував нову типологічну схему розвитку амфорного виробництва в Херсонесі, поділивши його на чотири етапи. Крім того, автор торкнувся питань метрології тарного посуду Херсонеса різних часів та дослідив стандарти об'ємів, що існували в місті. С. Н. Сенаторов (Севастополь) уточнив датування двох типів кизил-кобинської кераміки з Херсонеса, один з яких (кінець VI—перша половина V ст. до н. е.), на думку автора, міг належати варварському етносу, який входив до складу архаїчного поселення, що передувало дорійському Херсонесу. Т. І. Костромичева та А. В. Шевченко (Севастополь) в доповіді «Культові теракоти з Херсонеса» проаналізували групу теракот й дійшли висновку, що статуетки є роботою місцевих коропластів. Вони виготовлялися херсонеськими майстрами спеціально для домашніх святилищ.

У невеликому яскравому повідомленні Ю. П. Калашника (Ленінград) «Херсонеська фалера» досліджена бронзова римська фалера кінця I—початку II ст. н. е. знайдена ще в 1908 р. Доповідач вважає, що ця знахідка свідчить про наявність кінноти у складі римського гарнізона II ст. н. е.

Ф. В. Шелов-Коведяєв (Москва) своєю доповіддю запропонував нову реконструкцію тексту декрета III—II ст. до н. е. на честь херсонесита Хреста, а В. Ф. Столба (Ленінград) у доповіді «Іранська антропомісія в просопографії Херсонеса IV—II ст. до н. е.» доходить висновку, що в просопографічному фонді домітрідатівського Херсонеса іранський компонент посідав досить певне місце. В. П. Яйленко (Москва)

було розглянуто питання про локалізацію графіті на різних посудинах залежно від призначення напису. Додовідач вважає, що на денцях посуду наносили виключно написи володарів, а на вінцях — присвята.

Доповідь А. А. Зедгенідзе (Севастополь) присвячена Херсонесу Таврійському класичної доби. Автор намагається уявити модель херсонеського поліса на основі давно відомих і не завжди вірних положень. Зокрема, в котрий раз відстоювалась непорушність дати заснування Херсонеса наприкінці V ст. до н. е. Новий археологічний матеріал кінця VI — початку V ст. до н. е. з херсонеських розкопок автором ігнорується.

Зовсім інших висновків дійшов М. І. Золотарьов (Севастополь) «Північно-Східний район Херсонеса в античний час». Підсумувавши висновки розкопок, які велись понад десять років, і проаналізувавши отриманий матеріал, автор дійшов висновку про існування на місці дорійського Херсонеса архаїчного поселення, яке виникло ще в останній чверті VI ст. до н. е. Учасники конференції ознайомилися з усіма херсонеськими архаїчними матеріалами з розкопок останніх років, які зберігалися у фондах заповідника, що визвало жваву дискусію. О. М. Щеглов відзначив що даний матеріал безсумнівно свідчить про існування архаїчного поселення. Він підкреслив, що закони стратиграфії підтверджують, що більш ранній матеріал завжди буде поодинокий. С. Ю. Саприкін висловив думку, що більш раннє поселення може бути мілетським або ольвійським. В. О. Кутайсов звернув увагу на те, що на поселенні досить стандартний набір матеріалів, характерних і для інших архаїчних пам'яток Північного Причорномор'я, в тому числі і на Керкінітіді.

А. А. Зедгенідзе піддавши сумніву окремі датування матеріалу, не погодилась з думкою про існування архаїчного поселення на березі Карантинної бухти. Підтримуючий її В. П. Яйленко, все ж змушений був визнати наявність матеріалів останньої чверті VI ст. до н. е. і погодитися, що серед представлених графіті-остраконів є черепки з написами початку V ст. до н. е. І. А. Снітко не погодився з думкою А. А. Зедгенідзе, що литі ольвійські аси, присутні серед херсонеських матеріалів, датуються не кінцем V ст. до н. е., а як мінімум на півстоліття раніше. С. Б. Охотніков повідомив, що архаїчні сільські поселення Подністров'я, археологічний комплекс яких повністю аналогічний матеріалам херсонеського поселення, загнули наприкінці першої третини V ст. до н. е. і

більше не відроджувались. Таким чином, матеріали з Херсонеса не можуть датуватися пізніше цього часу, що в свою чергу свідчить про існування архаїчного поселення. Вагомі аргументи в підтримку даного висновку запропонував С. Ю. Монахов. Він повідомив, що в результаті роботи з амфорами із некрополя Херсонеса, було виявлено групу посудин, що слугували поховальними урнами, їх було датовано першою чвертю V ст. до н. е., що свідчить про існування в цей час некрополя, який міг належати архаїчному поселенню на березі Карантинної бухти.

Деяким маловідомим фактам історії розкопок Херсонеса в XIX ст. присвятили свої доповіді В. І. Кац (Саратов) та І. В. Тункіна (Ленінград). З результатами вивчення пам'яток держави пізніх скіфів у Криму ознайомили доповіді І. М. Храпунова та О. Є. Пузровського (Сімферополь), І. Б. Клейман та С. Б. Охотніков (Одеса) розглянули зв'язки і паралелі Херсонеса та Нижнього Подністров'я в античний час.

Велика група доповідей була присвячена вивченню різноманітних проблем дослідження хори Херсонеської держави. В. О. Кутайсов (Сімферополь) у доповіді «Керкінітіда і Херсонес» дослідив проблему включення іонійської Керкінітіди до складу володінь дорійського Херсонеса, спираючись переважно на археологічні та нумізматичні джерела. Доповідач переконаний, що ця подія відбулася наприкінці третьої чверті IV ст. до н. е., причому шляхом насилля. Г. М. Ніколаєнко (Севастополь) була представлена схема організації хори Херсонеса на Гераклеїському півострові. Ще в першій половині IV ст. до н. е. тут виникає кілька укріплених поселень зі своєю землеробською околицею. Розмежування хори на наділі здійснювалось в другій половині IV ст. до н. е.; тоді ж виникають наділи на Маячному півострові. Усі садиби з'являються тут в елліністичний час, що на думку доповідача знімає питання про найдавнішу клерухію Херсонеса на Маячному півострові. З даної проблеми виступила А. В. Марченко (Севастополь). В доповіді «Організація території Херсонеської держави в елліністичний період» вона показала раціональність в організації херсонеситами як міської території, так і сільськогосподарської околиці. Була висловлена досить оригінальна думка про наявність в земельному фонді Херсонеса храмових земель.

В доповіді «Некрополь Керкінітіди» С. Б. Ланцов (Київ) проаналізував характер поховальних споруд і поховального обряду

некрополей Керкінітиди та Херсонеса у III—II ст. до н. е. На його думку, у другій половині II ст. до н. е. частина населення Керкінітиди переселяється до Херсонеса, про що свідчать матеріали могильників. В. В. Анохін (Сімферополь) в повідомленні «До хронології залишків будівництва західного району Керкінітиди» навів результати археологічних спостережень в процесі будівельних робіт в Євпаторії. Вони показали, що в середині IV ст. до н. е. оборонна стіна міста була перенесена на схід від побудованої вперше. Автор гадає, що перенесення стіни пов'язане з підвищенням рівня води в лимані. Двом типам монет автономного чекана Керкінітиди присвятив свій виступ В. І. Павленков (Євпаторія). На його думку прототипом для першого випуску (345—339 рр. до н. е.) слугували монети Атея, а для другого (рубж IV—III ст. до н. е.) — використовувалось зображення скіфського божества або героя.

З результатами дослідження Кульчукського городища в Північно-Західному Криму ознайомив А. С. Голенцов (Москва), а з розташованим там же поселенням «Маслини» — В. О. Латишева (Харків).

В повідомленні Є. Я. Туровського (Севастополь) були викладені попередні висновки дослідження садиби наділу 46 хори Херсонеса на Гераклейському півострові. Встановлено, що садиба виникла в останній треті IV ст. до н. е., а наприкінці першої третини III ст. до н. е. залишена мешканцями. Її інвентар та черепиця покрівлі були вивезені, а кладка із рустованих блоків розібрана і перевезена в Херсо-

нес для кріплення оборонних стін міста. З новими матеріалами із розкопок пізньоантичного могильника Бельбек IV з околиці м. Севастополя ознайомила І. І. Гуцйна (Москва). Результати вивчення деяких свинцевих важелів знайдених при розкопках поселення «Маслини» доповів К. В. Таденев (Харків).

В доповіді Є. Я. Рогова (Ленінград) співставлялись матеріали некрополя Херсонеса та поселення Панське I в Північно-Західному Криму. Поховання некрополя Панське I розпадається на три хронологічні пласти. Перший — з рубежу V—IV ст. до н. е. до середини другої чверті IV ст. до н. е., третій — остання чверть IV — поч. III ст. до н. е. Поховання перших двох періодів різняться від херсонеського некрополя, а в похованнях третього періоду можна прослідкувати зв'язок з похованням херсонеського некрополя.

У повідомленні О. Я. Савелі (Севастополь) ще раз прозвучала висловлена раніше думка про те, що до земельних володінь елліністичного Херсонеса крім Гераклейського півострова входили території Інкерманської та Балаклавської долин, Північної сторони Севастополя, включаючи і низовини річки Бельбек.

Для учасників конференції були організовані екскурсії на пам'ятки Херсонеса та Гераклейського півострова з демонстрацією результатів розкопок останніх років. В процесі обговорення високу оцінку конференції одержали перспективний проект архітектурної реконструкції території заповідника, реалізація якого розрахована на тривалий час.

Історія та археологія Нижнього Подунав'я

С. Б. Буйських, О. В. Гудкова

2—4 листопада 1989 р. в м. Рені Одеської області відбувалася науково-практична конференція «Історія та археологія Нижнього Подунав'я», присвячена пам'яті уродженця цього придунайського міста професора Арістіда Івановича Доватура (1897—1982).

А. І. Доватур — славнозвісний вчений-антикознавець, автор понад 130 друкованих праць, редактор багатьох видань. Його перу належать такі відомі монографії як

«Повествовательный и научный стиль Геродота» (1957), «Политика и Политин Аристотеля» (1965), «Рабство в Аттике в VI—V вв. до н. э.» (1980) і остання, вже посмертна — «Феогирид и его время» (1989). За його енергійною участю як ініціатора, автора і редактора вийшли друком такі ґрунтовні вітчизняні дослідження як «Корпус боспорских надписей» (1965) і «Народы нашей страны в «Истории» Геродота» у серії «Древнейшие источники по